

BIOY VALAMIJE, AVAGY: TALÁLKOZÁSAIM ADOLFO BIOY CASARESSZEL

Alig emlékszem, *milyen szavakkal* beszélgettünk. Arra, hogy miről, többé-kevésbé. Az a másfél óra 1990 őszén, abban a madridi szállodában, megerősítés volt, *konfirmációja* valaminek (a Bioy „valamijének”?), amivel ALUDJ A NAPON című álfantasztikus kisregényének fordításakor kerültem kapcsolatba Szigligeten, valamikor 1978 őszén.

Az első munkaidillem volt az a két hét az írók legendás fellepkastélyában, amely az alkalomhoz (fantasztikus mű fordításához) és az évszakhoz illően sátáni színeket őrző parkjával, szomszédos fogcsonk-Várhegyével, bundás Rókarántójával, a vénuszdombos Királyné Szoknyájával és a neki-nekibuzduló szélben kísértetizenét hárfázó szőlőivel hol misztikus ködökbe-párákba burkolózott, hol meg szikrázó napsütésben emelte valószerűtlenül önmaguk fölé a dolgokat, s a szavak is mintegy önmaguk fölé emelték a gondolatokat és érzéseket a végtelen, ebéd utáni sétákon, többnyire Kertész Imrével, hogy azután a pingpongasztal mellett egy-egy sikerült tenyeres vagy fonák lecsapás annál élvezetesebb legyen. Egy szó, mint száz, minden okom megvolt rá, hogy a fordítandó mű és a munkaközeg szerencsés egymásra hatását kivételes alkalomnak tekintsem. S talán így indokolt az is, hogy most, amikor novellájának közreadásakor valamiféle képet kívánok adni Bioy Casaresról, a hetvenes éveinek végét taposó (szül. 1914-ben) Cervantes-díjas argentin íróról, vallomással kezdjem.

Az egyszerre ijesztő és megnyugtató hatás fogott meg leginkább a könyvében. (Az, amit az imént álfantasztikusnak minősítettem, mert noha témája – a lélekátültetés – szuperfantasztikus, a gondolat,

melynek kifejtéséhez, lebilincselően izgalmas mesébe foglalásához a fantasztikum csak ürügyül szolgál, nagyon is, szinte közhelyesen valóságos.) A csetlő-botló kisember, az órásmester Bordenave (beszélő név? Lavir-hajót is jelenthet) és folyvást zsémbeskedő-perlekedő feleségének története (amelyben felbukkan egy bizonyos nácis-sintéres, Standle nevű lélekgyógyász, aki baljós intézetében azzal foglalatkosodik, hogy a különösen *kóros eseteket* – a zűrösöket, nyugtalankodókat, a bőrükbe nem férőket – a szó szoros értelmében kioperálja a társadalomból, oly módon, hogy *lelküket kiemeli és garantáltan gazdihűséges kutyalélekkel cseréli fel*) azt példázza, hogy az esendő személyiség integritása feltétlen szentség, s aki erőszakos módon tör „megjobbítására”, az jobb esetben galád sarlatán, de többnyire csak bűnöző. Ennek a felismerése volt megnyugtató a könyvben, az ijesztő pedig az, hogy a *gond*, életünk nagy baja – végső soron pszilicsaré, banális (például házastársi) konfliktusokban jelenik meg. A folyvást kelepécét szimatoló, mert folyvást kelepécébe eső Bordenavét, aki mindazonáltal habozás nélkül harcba száll a félelmetes Doktorral (vesztére, persze), egy életre a szívembe zártam – Bioy Casaresszel egyetemben.

Érthető tehát, hogy amikor mint újsütetű kultúrdiplomata Madridban értesültem róla, hogy Bioy (a hispán világ Nobelének, a Cervantes-díjnak akkor még csak várományosaként) 1990 őszén a spanyol főváros vendége lesz, és a Filmoteca mozijában (Cine Doré) beszélgetésen vesz részt, melyet egy regényéből készült amerikai film vetítése után rendeznek, éreztem, ott a helyem. A film címe már nem emlékszem, a tartalmára sem na-

gyon, de a hangulata (a ráismerés erejével) a hatalmába kerített ugyanaz a sorsfaggató szenvedély, ugyanaz a kettősséggel teli, egyszerre ijesztő és megnyugtató világ, melyben csak a jóság (szerelem? szeretet?) képes erőt adni az embernek, hogy legalább megkíséreljen kiharcolni valami egyértelműséget. Emlékszem egy többször visszatérő képre: a Tükkör, amelyben a hősnő (a hős?) *egészen más* tárgyakat lát maga körül a szobában, mint valóságos szobájának tárgyai. Lidérces *máshollét*, leküzdése kiadós próbája a szerelemnek.

A film után a manézsrá kitett asztal köré kiszáratva letelepedett a vendég, jobbról-balról egy-egy kísérővel. A látvány s amit Bioy az első percekben művelt, hála istennek, annyira azt hozta, amit vártam, annyira azt a *valamit*, hogy szorongásom egy pillanat alatt gyönyörűséggé változott. Először is, nem annyira „letelepedett”, mint inkább beszélgetett az asztalhoz, s csaknem beesett alá, amikor pedig beszélnie kellett a mikrofonba, percekig olyan volt, mint aki két szót nem tud kinyögni. A közönségben talán akadt, aki mindezt a Mester hajlott korának tudta be, de én tudtam, láttam, olyan lámpalázás, mint egy kisdiák. S valóban, a helyzet abszurditásának felismerése őt is egyre magabiztosabbá tette, úgyhogy mire életének egyik meghatározó élménye, a Borgeshez fűződő barátsága és különös munkakapcsolata került szóba (sok novellát, sőt regényt írtak együtt) – már a finom ironiájú, anekdotázó, kicsit fátyolos-reszelős, de bensőséges derűt és erőt kifejező beszédű Mester ült közönségével szemben, a rutinos író, aki a korát éppenséggel meghazudtoló s hajdani atlétamúltjához méltó tartással állta a faggatózók rohamát.

Egy ponton azután úgy éreztem, talán örülne pár egyszerű szónak, s belemondtam a vándormikrofonba, hogy csak azt szeretném, ha tudná: Magyarországon is ismerik és szeretik a műveiben meg-

nyilatkozó egyszerű emberségéért. Csak annyit válaszolt: „Köszönöm. Nem is tudja, milyen jólesik, amit mondott.”

Az esemény végeztével lehetetlenség volt a közelébe jutni, de kinyomoztam, hol lakik, és amikor föl hívtam, mint kedves ismerőst invitált másnapra egy rövid beszélgetésre.

Ahogy mondtam, a találkozás a madridi hotel hangulatos szalonjában igazi megerősítést jelentett. Mert bár a beszélgetés eleinte alig-alig lépte túl az érthető formalitást, hamar bensőséges társalgássá kerekedett. Bioy elmondta, hogy noha keveset tud Magyarországról, őszinte rokonszenvvel követi, amennyire lehet, az eseményeket. Megemlítette, hogy egy Buenos Aires-i ismerőse sokat mesélt neki Budapestről, a háború előtti állapotokról; kíváncsi rá, vajon most milyen lehet. Valahogyan szóba került a valóság és a fantasztikum viszonya, s megkockáztattam a feltevést, hogy könyveinek magyarországi sikere (az ALUDJ A NAPON tudomásom szerint általában tetszett kritikusoknak-olvasóknak) talán annak is köszönhető, hogy a bizonytalanság és az állandó kétértelműség meghatározó tapasztalata térségünknek, s így a hasonló létélményt boncolgató argentin „fantasztikusok” (Borges, Cortázar, Sábato) könnyen befogadhatók a számunkra. Örült ennek, és hozzátette, hogy a fantasztikum mindig is a valóságban van, s a fantasztikus eszközökkel élő irodalomnak ott van igazi jogosultsága, ahol a valóság produkálta képtelenségek, szélsőségek és különösségek minden képzeletet felülmúlnak. Ilyenek a bizonytalan, illetve rendkívül vegyes, kevert kultúrájú, rövid és sokszor kétes történelmi hagyományokból táplálkozó latin-amerikai országok, és, igen, talán Kelet-Közép-Európa is sok tekintetben rokonítható ezzel a kérdéskörrel...

Még egyszer láttam, a Cervantes-díj ünnepélyes átadásán, az Alcalá de Henares-i egyetem dísztermében. Az arabos-

reneszánsz építészetének e pompás, elbűvölően emberi formátumú remeke zsúfolásig megtelt az alkalomhoz illő kiválóságokkal: a királyi pár, miniszterek, politikusok, a kulturális élet jelesei, diplomaták és mások. Bioy most sem tagadta meg önmagát, láthatóan feszengett a zsakettban, a legszívesebben elmenekült volna. Amikor pulpitusra kapaszkodott fölfelé, hogy ünnepi beszédét megtartsa, megint szoronganom kellett érte, le ne guruljon a lépcsőről, s hogy megtalálja kéziratának egymást követő oldalait. Végül a rá jellemző bensőséges méltósággal jutott túl ezen az akadályon is: arról beszélt, hogy

íróvá válását Cervantesnek köszönheti: a „bús képű lovag” kalandjai élete meghatározó élményévé váltak.

A díjátadás óta megjelent *UNA MUNECA RUSA (MATRJUSKA)* című legújabb könyvének elbeszélései Bioyt, az író-t ugyanannak a szeretetre méltó, egyszerű humanitást képviselő embernek mutatják, mint amilyenek az *ALUDJ A NAPON*-ban és madridi találkozásunkkor megismertem. S hogy „fantasztikumának” számkra való érvényességében is lehet valami, remélem, bizonyítja az itt következő novella.

Csuday Csaba

Adolfo Bioy Casares

VALAMI BŰZLIK

Csuday Csaba fordítása

Azon a csütörtök éjszakán Roberto Ravenna tanár úr jócskán sóhajtozott már, hajnali egykor azonban föl is nyögött. Miután végzett az utolsó dolgozattal is, újabb tízes stózs akadt a kezébe asztala szemétdombján.

Izgága ember volt, ki kellett hát aludnia magát egy fárasztó nap után; azon a héten azonban valami oknál fogva minden éjszakája rövidre sikeredett. Halálosan kimerült. A zárthelyi dolgozatok javítása, mint mindig, most is újralesztette diákjai iránt érzett dühét. „Ami sok, az sok”, mondta magában. „Többségük nem tud semmit, amelyik meg tud valamicskét, olyan pocskul fogalmaz, hogy az ember legszívesebben fenéken rugdálná javítás közben.”

Fél négyre fejezte be. Valahogy elszédelgett az ágyáig; le se vetkőzött, úgy vágódott végig rajta.

Éktelen ajtódorombólésre riadt föl. Egy pillanatig nem értett semmit, azután rádőbbsent, ha azt akarja, hogy abbahagyják, föl kell kelnie, és ki kell nyitnia az ajtót.

– Ki az? – kérdezte.

– Nyissa ki.

– Ki az?

– Csak nyissa ki, nyissa már. Venancio vagyok, a bohóc.

„A hatodik emelet B-ből”, tette hozzá magában Ravenna. A házban az emeletszám és a lakások betűjelzése alapján azonosított mindenki mindenkit. A házmesterné, doña Clotilde kezdte így megnevezni a lakókat, ők meg divatot csináltak a szokásból. Ki se nyitotta az ajtót, úgy kérdezte: